

بررسی حقوقی توقیف غیر قانونی اموال ایران توسط

آمریکا

ابراهیمی، علیرضا	ali110qom@yahoo.com	فقه و مبانی حقوق اسلامی، الهیات و معارف اسلامی، قم، قم، ایران
حیدری، سجاد	s_heidari@semnan.ac.ir	فقه و مبانی حقوق اسلامی، الهیات، قم، قم، ایران

چکیده:

در نظام کنونی در صحنه روابط بین الملل، شاهد افزایش اقدامات یک جانبه ایالات متحده آمریکا، برای نادیده گرفتن حقوق سایر دولت‌ها از جمله جمهوری اسلامی ایران هستیم. این کشور، همواره از تحریم‌های اقتصادی به عنوان ابزاری برای بازداشتن کشورهای در حال توسعه، بمنظور جلوگیری از رسیدن به اهداف مادی و معنویشان استفاده می‌کند. ایالات متحده اگرچه همواره اقدامات مداخله گرایانه خود را بمنظور رعایت و تضمین حقوق بشر توجیه می‌کند، اما این کشور، به یکی از ناقضان حقوق بشر تبدیل شده است. اخیراً دیوان عالی آمریکا که نهاد و مرجع قضایی رسیدگی به اختلافات است، اقدام به صدور حکمی علیه دولت ایران نموده است و در راستای اجرای این حکم اقدام به توقیف اموال بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نموده است. مساله تحقیق این است که مشخص شود، اقدام آمریکا به بهانه حمایت از فعالیت‌های تروریستی، مشارکت در ساخت و تکثیر سلاح‌های کشتار جمعی، پولشویی در منطقه و... چه جایگاهی در نظام بین المللی عرفی و معاهداتی دارد و ایران در مقابل از چه حقوقی برخوردار است. هرچند در گذشته تحقیقاتی در این زمینه صورت گرفته است اما نوآوری مقاله این است که اولاً مشخص

می سازد که اقدام آمریکا فاقد وجاهت قانونی بوده، و موجب مسئولیت بین المللی دولت ایالات متحده است، بعلاوه مشخص می شود که عدم رسیدگی و کوتاهی دیوان بین المللی دادگستری، نسبت به شکایت ایران از آمریکا وعدم تعیین خسارت، انحرافی روشن از سوی این رکن عالی قضایی سازمان ملل متحد از وظایف حتمی خویش بوده و مجوز اقدام متقابل جمهوری اسلامی ایران مطابق اصول حقوق بین الملل، و مفاد منشور ملل متحد را فراهم خواهد ساخت.

کلمات کلیدی: امنیت اقتصادی، مصونیت دولت، توقیف اموال، دیوان بین المللی

دادگستری، ایران، آمریکا

مصونیت دولتها و اموال آنها در حقوق بین الملل یکی از اصول و قواعد حقوق بین الملل است که می‌توان استناد به آن نامشروع و غیر قانونی بودن رأی دادگاه‌های آمریکایی و توقیف اموال ایران را اثبات کرد.

اصل تساوی حاکمیت و استقلال دولتها که سرلوحه اصول منشور سازمان ملل متحد (بند یک ماده ۲) قرار گرفته است، مبنای اصل مصونیت هر دولت در مقابل دادگاه‌های داخلی سایر دول بوده است. با این حال احترام متقابل به حاکمیت دولتها، آن‌چنان که بایسته و شایسته است نتوانسته نظام حقوقی واحدی در سطح جهانی پدید آورد و به رغم تلاش‌های کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد و امضای کنوانسیون سال ۲۰۰۵ در مورد مصونیت قضایی دولتها و اموال آنها، نتوانسته به سند لازم‌الاتباع جهانی در این زمینه منتهی شود. رویه قضایی بین‌المللی هم، کمتر فرصت یافته است فراتر از استنباط اصول و قواعد کلی (به ویژه رأی سال ۲۰۱۲ دیوان بین‌المللی دادگستری در دعوای آلمان علیه ایتالیا) حدود و ثغور اصل مصونیت دولت نزد دادگاه‌های خارجی را معین سازد. بر این اساس قانون‌گذار ملی در چارچوب منافع ملی خویش و البته بذل عنایت به تعهدات بین‌المللی موجود، قلمرو مصونیت دولتها را در دادگاه‌های خویش را معین می‌سازد. این رویه‌های ملی (تقنینی - قضایی) در مجموع، دولتها را در حیطه اعمال حاکمیتی، مصون از تعقیب می‌دانند، اما در قلمرو اعمال تصدی (تجاری) فاقد مصونیت هستند.

در حقوق بین الملل کشورهای مختلف دارای وضعیت حقوقی برابری هستند و بر اساس این اصل که «برابرها را بر یکدیگر سلطه‌ای نیست» دولتها از اصل مصونیت بهره‌مند شده‌اند. مطابق این دیدگاه هر دولتی، به دلیل برابری خود با دولتها دیگر باید از اعمال صلاحیت سرزمینی انحصاری خود در پرونده‌ای که در آن دولت دیگر خوانده دعوی قرار گرفته است، اجتناب کند.

مصونیت، مصدر جعلی؛ به معنای مصون ماندن و محفوظ بودن است.^۱ از نظر اشتقاق؛ کلمه «مصون» اسم مفعول به معنای حفاظت شده است^۲ و در لغت عرب ریشه «صون» هر جا به کار رود، در آن معنای محافظت نهفته است.^۳

با آنکه «مصونیت» واژه‌ای تازی است، ولی حقوقدانان عرب، واژه‌هایی چون حرمت، امتیاز، استثناء، معافیت و حصانت را به عنوان ترجمه و معادل آن به کار می‌برند، هر چند در معنای اخیر بیشتر شایع است.^۴ (Immunity) را از ریشه لاتینی (munus) دانسته‌اند که مقصود از آن، معافیت از مسئولیت‌های خاص است.

دانشمندان در بسیاری از لغت‌نامه‌ها و دانشنامه‌ها، تعاریف متنوعی از سیاست ارائه داده‌اند؛ یکی از این مراجع، مصونیت را این چنین تعریف کرده است: «مصونیت، معافیت از مسئولیت و یا امتیازی است که به موجب قانون به افراد معینی اعطاء می‌گردد» و همچنین تعریف دیگری از مصونیت ارائه داده است؛ «مصونیت، امتیازی است که از طرف پادشاه به یک مالک بزرگ یا موسسه دینی داده می‌شود»، اگر در همین لغتنامه به مدخل مصونیت مراجعه کنیم، تعریف جامعی را عنوان کرده است که عبارت است از: «مصونیت عبارت است از؛ معافیت از خدمت، تعهد، تکلیف، وظیفه، معافیت از پرداخت مالیات و براءت از اعمال صلاحیت».^۵

^۱ - عمید، حسن، «فرهنگ فارسی عمید»، (تهران انتشارات امیرکبیر، چ ۲، ۱۳۶۵)، ج ۳، صفحه ۲۲۶۰.

^۲ - معین، محمد، «فرهنگ فارسی معین»، (تهران انتشارات امیرکبیر، سال ۱۳۷۱)، ج ۴، ص ۴۱۸۱

^۳ - احمد بن فارس، «معجم مقاییس اللغة»، (قم: مکتبه الاعلام الاسلامی)، ج ۳، ص ۳۲۴.

^۴ - الحموی، مأمون، «المصطلحات الدبلوماسية»، (بیروت: مکتبه خیاط، بیروت، ۱۹۶۶)، ص ۲۸.

^۵ - Le ROBERT, Dic. Alphabétique et Analogique de la Langue Française, par PAUL ROBERT, T.۳, ۱۹۸۱, p. ۶۱۵.

در لغتنامه‌ای دیگر، مصونیت چنین تعریف شده است: «مصونیت عبارت است از معافیت یا برائت از بار مسئولیت، تکلیف، (قبول) منصب یا مقام، مالیات و عوارض، محکومیت، خدمت، بخصوص وقتی قانون به شخصی یا دسته و صنفی از اشخاص اعطا کند.»^۱

فرهنگ اصطلاحات حقوق بین الملل هم مصونیت را تعریف اینچنین تعریف کرده است: «مصونیت، امتیاز، حق یا قدرتی بیش از آن میزانی است که حقوق مشترک به نفع دیگران فراهم می‌آورد و یا بیش از آنچه به رسمیت شناخته است. در معنایی وسیع، این کلمه در غالب اوقات بر مجموع امتیازاتی اطلاق شده که دولت محل مأموریت و میزبان باید در حق ماموران دیپلماتیک و کنسول‌ها برقرار کند و به تناسب آن امتیازات، مصونیت‌هایی برای آنها به وجود آورد.»^۲

از بین تعاریفی که حقوقدانان از مصونیت در شاخه‌های علم حقوق به عمل آورده‌اند، به تعاریف مجمل و گویای برخی از آنان اشاره می‌کنیم:

راندن هاوس در تعریف مصونیت می‌گوید: «مصونیت بر معافیت از هر مسئولیت طبیعی یا عادی دلالت دارد»، در ادامه اضافه می‌کند که «مصونیت، مزیتی است که شخصی را به دلالت حیثیت و وصفی که خاص خود اوست، از ادای تکلیف و الزام معاف می‌دارد، تکلیف و الزامی که دیگران از قید آنها رها نتوانند شد؛ امتیازاتی که در حق شخصی (به خصوص خارجی) به رسمیت شناخته می‌شود و او را از شمول نظام حقوقی مشترک معاف می‌دارد.»^۳

داگ هامرشولد نیز سمت و سوی مزایا و مصونیت‌ها را مورد بررسی قرار داده و عنوان کرده است: «مزایا در سمت و سوی حیثیت و اعتبار قرار دارد و مصونیت در سمت و سوی تضمین مصونیت تنها یک تضمین است.»^۴

^۱ - Ibid, p. ۱۱۳.

^۲ - Dictionnaire de la Terminologie du Droit International, p. ۴۲۶

^۳ - Random House Dictionary of the English Language, ۱۹۸۷, par. ۱, p. ۱۵۴۱

^۴ - Hammarskjöld, "Les Immunités Des Personnes Investies de Fonctions Internationales". RCADI, ۱۹۳۹, II, p. ۱۵۷

به عقیده پرنو، «مصونیت در حالتی است که شخص تابع قاعده حقوق داخلی و ضمانت اجرای آن نباشد و مزایا در حالتی است که قاعده‌ای خاص حقوق داخلی، به جای قاعده معمولی قرار گیرد.» و در پایان این بحث وی در مورد مزایا و مصونیت‌ها می‌افزاید: «روا نیست بیش از این در این قبیل مسائل تأمل کرد، مسلم این که تحقیق در تفکیک مزایا و مصونیت‌ها هیچ نتیجه‌ای عملی در بر ندارد.»^۱

شارل روسو نیز در تعریف خود، مصداق‌های مصونیت نمایندگان را ذکر کرده است. وی می‌گوید: «مصونیت‌ها و مزایا به معنای دقیق کلمه یعنی عدم تعرض شخصی و مصونیت قضایی و معافیت‌های مالی و دیگر امتیازات و تسهیلات ساده مانند تسهیلات مسافرت و مدارک ورود و خروج که در تسریع انجام وظایف محوله مؤثر است.»

جعفری لنگرودی نیز در ترمینولوژی حقوق، مصونیت را این چنین تعریف می‌نماید: «مصونیت وضع مخصوصی است که دارنده آن از تعرض مخصوصی معاف و محفوظ است.»^۲

معنای مصونیت دولت:

مصونیت قضایی دولت به این معنا تعریف می‌شود که؛ «دولت و ارکان آن حق دارند تا از جانب ارکان (قضایی) سایر دولتها به سبب اعمالی که انجام می‌دهند، مسؤول تلقی نشوند».^۳ معنای روشن این تعریف، «عدم امکان اعمال صلاحیت قضایی دادگاه‌های داخلی بردولتهای خارجی» و یا به گفته پروفیسوریان براون لی، «مصونیت از صلاحیت محلی....» است.^۴

^۱ - Perrenoud, Régime des Privilèges et Immunités Des Missions Diplomatiques étrangères et des Organismes Internationaux en Suisse, Lausanne, ۱۹۴۹, p.۲۱

^۲ - جعفری لنگرودی، محمد جعفر، «ترمینولوژی حقوق»، (تهران: انتشارات کتابخانه گنج دانش، چاپ نوزدهم، سال ۱۳۷۳)، ص ۶۵۷

^۳ - Brohmer, Jurgen, sTaTeImmuiTy&The Viala Tionof Human Rights, martinus Nijhoff publishers, ۱۹۹۷, p.۳.

^۴ - Immunity from local Jurisdiction.

چه آنکه مصونیت دولت اصولاً زمانی مطرح می‌شود که یک دولت یا یکی از ارکان اصلی یا فرعی آن بدون رضایت آن دولت در محاکم دولت یا دولت‌های دیگر تحت تعقیب قضایی قرار گیرد.^۱

منابع مصونیت دولت در حقوق بین‌الملل

در خصوص مقوله «مصونیت قضایی دولت» نیز به مانند هر مقوله دیگر حقوق بین‌الملل می‌بایست با تقسیم اولیه ذهنی منابع به منابع قراردادی و عرفی، در جستجوی منابع بود.

در این بحث مصونیت قضایی دولت را می‌بایست از فقیرترین مقولات حقوق بین‌الملل قراردادی دانست - واقعیت این است که تا به امروز هنوز جامعه بین‌الملل موفق به تصویب معاهده‌ای بین‌المللی در این خصوص نشده است. با این حال یک معاهده منطقه‌ای و یک سند معتبر بین‌المللی در این خصوص قابل توجه است.

«کنوانسیون اروپایی مصونیت دولت»^۲ تنها معاهده بین‌المللی است که در سطح قاره اروپا در سال ۱۹۷۲ به تصویب شورای اروپا رسید و از سال ۱۹۷۶ لازم‌الاجرا شد.^۳

این کنوانسیون که از ۴۱ ماده، یک ضمیمه و یک پروتکل تشکیل یافته، صرفاً در میان دول اروپایی عضو آن لازم‌الاجرا است و از این حیث نمی‌تواند به عنوان یک معاهده بین‌المللی عام مورد توجه قرار گیرد، اگرچه جز موارد خاص حاکم بر جوامع اروپایی در اغلب موارد شامل قواعد و مقررات عرفی، حاکم بر بحث مصونیت قضایی دولت است.

از سوی دیگر پیش‌نویس تهیه شده توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل در خصوص «مصونیت قضایی دولت» در نوع خود بی‌نظیر است.

^۱ - Harris, op. cit., PP ۳۰۶ - ۳۰۷.

^۲ - ۱۱, I.L.M. ۱۹۷۲, p. ۹۷۰.

^۳ - Trobbff, op. cit, p. ۲۶۹.

این طرح که قریب به یک دهه وقت کمیسیون را به خوداختصاص داد، از ۲۲ ماده تشکیل شده که در حقیقت بیانگر قواعد عرفی موجود، راجع به مصونیت قضایی دولت در حقوق بین‌المللی است.

کمیسیون با بررسی رویه قضایی دولتها و قانونگذاری آنان، اقدام به تهیه، تدوین و تصویب این طرح در سال ۱۹۹۱ نموده.^۱ طرحی که هنوز هم در دستور کار کمیسیون است.

مجمع عمومی سازمان ملل متحد به منظور آماده‌سازی هر چه بیشتر این طرح موفقیت‌آمیز جهت انعقاد معاهده بین‌المللی در خصوص مصونیت قضایی دولتها طی بند چهار قطعنامه ۴۶/۵۵ خود در دسامبر ۱۹۹۱ خواستار تشکیل یک گروه کاری جهت بررسی آخرین تحولات و توسعه‌بیین‌المللی موضوع شد.^۲ گروه کاری با شناسایی و گزارش حداقل دو شاخص توسعه در حقوق بین‌الملل - تصویب اصلاحیه ۱۹۹۶ FSIA و دستاوردهای قضیه پینوشته - به کار خود پایان داد و مسئولیت به کمیته ای ویژه در قالب کمیته شش مجمع عمومی محول گردید.^۳ این کمیته نیز پس از دو سال بحث و بررسی سرانجام در ۱۵ فوریه سال ۲۰۰۲ گزارش خود را که شامل پیش‌نویس جدیدی است به مجمع ارسال کرد.^۴ مجمع عمومی نیز در آخرین اقدام، کمیته مذکور را موظف نمود تا در نشست آتی خود با نهایی کردن طرح، پیش‌نویس «کنوانسیون مصونیت دولتها و اموال آنها» را تهیه نماید.^۵

منابع عرفی مصونیت قضایی دولت

باتوجه به کمبود منابع معاهداتیدر زمینه مصونیت دولتها، قواعد حاکم بر آن را می‌توان دارای ساختار عرفی دانست. واقعیت آن است که این مقوله در طول قرون متمادی در قوانین

^۱ - Ibidem.

^۲ - <http://www.un.org/low/ilc/reports/1999/english/chop.htm>.

^۳ - G.A.Res. ۵۵/۱۵۰, ۱۲ Dec. ۲۰۰۰.

^۴ - Report of Ad Hoc committee on Jurisdictional Immunities of States and their property Y.G.A official Records, ۵۷ session, supplement No. ۲۲ (A/۵۷/۲۲).

^۵ - G.A.Res. A/C. ۶/۵۷/L.۲۱, para ۴.

دولتها و به خصوص رویه قضایی آنها شکل گرفته است. بدون آنکه قاعده قراردادی بین‌المللی در بین باشد. به نحوی که می‌توان گفت «... مصونیت‌های دولت معمولاً موضوع رویه قضایی [قضایی] دولت‌ها است».^۱

در این خصوص آرای قضایی از قرون هفدهم^۲ به این سو وجود دارد، در قرن نوزدهم و بیستم به واسطه رشد و گسترش هر چه بیشتر روابط بین‌الملل به طور اهم و تجارت بین‌المللی به طور اخص رو به فزونی نهاده است. اهمیت رویه قضایی داخلی به این دلیل است که موضوع، مصونیت قضایی دولت، اصولاً در مواجهه دادگاههای داخلی با طرح دعاوی علیه دولت‌های خارجی شکل می‌گیرد.

با تصویب قانون آمریکایی مصونیت دولتهای خارجی (FIA) در سال ۱۹۷۶ در ربع پایانی قرن بیستم حرکت تدوین قوانین در جهت مصونیت قضایی دولتها آغاز شد. پس از طی سال ۱۹۷۸ مجلس انگلستان «قانون مصونیت دولت» (SIA) را به تصویب رسانید. و پس از آن دولتهای سنگاپور و آفریقای جنوبی و پاکستان و استرالیا و کانادا و... اقدام به تدوین قوانینی در این موضوع نمودند. که عموماً تجلی قواعد عرفی بود.

مصونیت دولت از صلاحیت محاکمه قضایی

FSIA به عنوان اولین قانون مصونیت دولت، اقدام به اعطای اصول مصونیت به دولتهای خارجی نموده است، که این نمونه قانون‌نویسی بعدها مورد استقبال دیگر دولتها قرار گرفت. طبق قسمت ۱۶۰۴ این قانون: «دولت خارجی به جز در موارد مندرج در بخش‌های ۱۶۰۵ و ۱۶۰۷ این قانون از صلاحیت دادگاههای ایالات متحده مصون هستند».

^۱ - Brohmer, op, Cit., p. ۱۲۱.

^۲ - Y.I.L.C. ۱۹۹۱, Footnote ۴۶, p. ۱۸.

همینطور بخش ۱۶۰۵ با عنوان «استثنای کلی بر مصونیت از صلاحیت قضایی دولت خارجی»^۱ و بخش ۱۶۰۷ با عنوان «دعاوی متقابل»^۲ استثنائات این اصل کلی هستند که در کنار بحث «معافیت از مصونیت» مورد توجه واقع شده‌اند.

علت وجود اختلاف نظر بین علمای حقوق بین‌الملل، نگرش دوگانه در بحث مصونیت دولتهای خارجی از دو بعد حقوق داخلی و حقوق بین‌الملل می‌باشد.

در حقوق داخلی با عنایت به «اصل سرزمینی بودن قوانین»^۳ داشتن هرگونه مصونیت در برابر قوانین «دادگاه‌هایی که مکلف به اجرای آن قوانین هستند»^۴ استثنائی مهم محسوب می‌شود که به تصریح قانونگذار نیاز دارد. و قانونگذار می‌بایست آنرا با سنجش ضرورتهای کشور و منافع ملی، پیش‌بینی و تصویب نماید. بنابراین در حقوق داخلی، مصونیت دولتهای خارجی از قوانین جاری دولت میزبان، استثنایی به نظر خواهد رسید.^۵

اما در بعد حقوق بین‌الملل، از نتایج اصل حاکمیت و برابری دولتها در حقوق بین‌الملل، مصونیت آنان از صلاحیت محاکم قضایی یکدیگر است، مگر آنکه در پاره‌ای از موارد محدود گردد. بنابراین مصونیت دارای چهره‌ای اصولی است که استثنائاتی بر آن مترتب است. در تقابل بین این دو نگرش، اصل مصونیت قضایی دولت در حقوق بین‌الملل مورد توجه بیشتری قرار گرفته است. در میان منابع نوشته حقوق بین‌الملل علاوه بر FSIA، قوانین انگلستان، استرالیا و کانادا

نیز با احصاء استثنائات مصونیت دولتهای خارجی به طور اصولی مصونیت را پذیرفته‌اند.^۶

با وجود اتفاق نظری که میان منابع نوشته حقوق بین‌الملل در خصوص مصونیت دولت وجود دارد، اما دکترین در این خصوص منسجم و هماهنگ نیست و رویه قضایی نیز در قضایای

^۱ - General EXcepTions to the JurisdicTinaL Immunity of aForeign.

^۲ - the principle of Territoriality.

^۳ - اصل نوزدهم و بیستم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بیانگر اصل تساوی در برابر قوانین است.

^۴ - اصل ۱۶۶ قانون اساسی ایران.

^۵ - Mackusic, op. cit.

^۶ - Harri, sTrrerT, The low of TorTs, Fifth ed. BuTterworThs. ۱۹۷۲ London, p. ۱۲۲.

بسیاری به نحوی صریح یا ضمنی بر اصولی بودن قواعد مصونیت در حقوق بین‌الملل تأکید نموده است.

به هر حال به تعبیر آقای «ایان براون لی» نویسنده کتاب اصول حقوق بین‌الملل عمومی ، مصونیت از سوییس ، به عنوان اصل معرفی شده و از سوی دیگر در خصوص آن یک عرف بین‌المللی شکل گرفته است.^۱

این عرف را می‌توان در ماده پنج طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل که ذیل قسمت دوم این طرح با عنوان «اصول کلی» آمده است، مشاهده کرد، که اشعار می‌دارد:

«یک دولت در رابطه با خود و اموالش در برابر صلاحیت دادگاه‌های دولت‌های دیگر از مصونیت برخوردار است....»

استثنائات مصونیت دولتهای خارجی

انصراف از مصونیت اگر چه ماهیتاً نمی‌تواند به عنوان یکی از استثنائات اصل مصونیت دولتها مطرح گردد، ولی از جمله مواردی محسوب می‌شود که در صورت تحقق آن ، می‌توان نسبت به دولت خارجی اعمال صلاحیت قضایی نمود. «بنابراین فقدان آن برای مصونیت دولت شرطی اساسی است.»^۲

وفق بند یک ۱ از قسمت (a) بخش ۱۶۰۵ قانون آمریکایی FSIA:

«(الف) یک دولت خارجی از صلاحیت محاکم ایالات متحده و یا محاکم ایالات در هر قضیه‌ای که:

(۱) در آن دولت خارجی از مصونیت خویش صراحتاً یا ضمناً صرف‌نظر کرده باشد، مصون نخواهد بود....».

^۱ - BrownLi e, Loc. Cit.

^۲ - Y.I.L.C., ۱۹۹۱, op. cit., p. ۲۶, para. ۴.

چنانچه روشن است انصراف از مصونیت می‌تواند صراحتاً و یا به طور ضمنی توسط دادگاه رسیدگی کننده احراز گردد.

دعوی متقابل دولت

عدم مصونیت دولت در برابر دعاوی متقابلی که در دعاوی طرح می‌شود، یکی دیگر از استثنائات اصل مصونیت دولت می‌باشد.

دعوی تقابل، دعوی است که توسط خواننده در پاسخ به دعوی اصل اقامه می‌شود.^۱ در این خصوص بخش ۱۶۰۷ قانون آمریکایی مصونیت، به تفصیل با عنوان دعاوی متقابل به تبیین این استثناء پرداخته است:

«در هر دعوی که دولت خارجی نزد محاکم ایالات متحده و یا ایالات اقامه کرده و یا در آن به مداخله می‌پردازد، آن دولت در برابر هیچ یک از دعاوی متقابل ذیل دارای مصونیت نیست: الف: در صورتی که این دعوی بطور مجزاً علیه دولت خارجی طرح شود، دولت خارجی براساس بخش ۱۶۰۵ این فصل، مصونیت ندارد؛ یا

ب: در مواردی که از معامله یا واقعه‌ای که موضوع دولت خارجی است ناشی شده است:

یا

ج: در مواردی که خواسته دعوی متقابل از مبلغ خواسته و یا نوع دعوی دولت خارجی تجاوز نکرده و یا فرق داشته باشد.»

البته بند الف نباید به شناسایی استثنای دیگری بر اصل مصونیت تعبیر گردد. چرا که صرفاً تکرار استثنائات مندرج در بخش ۱۶۰۵ قانون است که به اشخاص ذی نفع اجازه طرح دعاوی متقابل را می‌دهد، مشروط به آنکه در هر کدام از استثنائات مذکور، دولت، مدعی باشد.^۲

^۱ - Y.I.L.C., ۱۹۹۱, op. cit., commentary oh ArTide, p. ۳۱, para (a) (۳).

^۲ - DeLLa penne, op. cit., p. ۱۶۶.

بند (ب) شرایط دعوای متقابل را ذکر کرده که به موجب آن واقعیتها و حقایق مورد استناد

دعوای تقابل نبایست به غیر از وقایع حاکم بر دعوای اصل، رضایت داده شود.^۱

همانطور که دیده شد در ایالات متحده مبنای صلاحیت دادگاه در خصوص ادعای متقابل

خوانده‌ایی که در برابر دعوای دولت اقدام به طرح دعوی می‌کند را قاعده (اقدام) می‌دانند،^۲ حال

آنکه در نظر کمیسیون حقوق بین‌الملل رضایت دولت طراح دعوی مبنای صلاحیت مذکور دانسته

شده است.^۳

و همچنین بین مبنای انصراف از مصونیت که رضایت دولت خارجی به صلاحیت و

دادگاه‌های دولت‌های دیگر است و مبنای ادعای متقابل که اقدام یک دولت خارجی است، تفاوت

وجود دارد.

اعمال تجاری دولت

اعمال یا فعالیتهای تجاری دولت مهمترین استثنای اصل مصونیت دولت بوده و هسته

اصلی دکترین مصونیت محدود را نیز تشکیل می‌دهد.^۴

مصونیت دولت از اقدامات اجرائی (قهری)

آنچه تاکنون گفته شد، به مصونیت دولتهای خارجی از صلاحیت دادگاههای دول دیگر

مربوط بوده که ماهیتاً از مصونیت ناشی از اجرای احکامی است که به واسطه یکی از استثنائات

اصل مصونیت از صلاحیت صادر شده است.

در واقع مصونیت دولت خارجی تنها هنگامی معنای واقعی و عینی می‌یابد که حکمی علیه

دولت خارجی اجرا گردد، زیرا مادامی که حکمی علیه دولت خارجی اجرا نشده هیچ نیازی به

^۱ - Y.I.L.C. ۱۹۹۱, op. cit. commentary of AriTcle ۹, pp ۳۱ - ۳۲.

^۲ - Dellapenna, op. cit., pp. ۱۹۴- ۱۶۵.

^۳ - Y.I.L.C. ۱۹۹۱, op. cit. commenToru oh nrT. ۹, pp. ۳۱ - ۳۲.

^۴ - Dellapenna, op. ci t., p. ۱۴۷.

مصونیت احساس نمی‌گردد. به عبارت دیگر صدور حکم قضائی بدون آنکه اجرا شود، بیشتر زیستی ظاهری خواهد بود که آثار چندانی را در پی نخواهد داشت.^۱

با وجود پاره‌ای از تردیدهای موجود در خصوص اصولی بودن مصونیت دولت از صلاحیت قضایی محاکم داخلی، کمتر قانون یا نوشته‌ای را می‌توان یافت که متعرض اصالت مصونیت دولت و دولت مردان از اقدامات اجرایی باشد، بنابراین می‌توان گفت که دولتها به سختی اجرای احکام دادگاههای داخلی خویش را علیه دولتها خارجی پذیرفته‌اند.

اجرای حکم قضایی علیه دولت خارجی صراحتاً مستلزم اعمال حاکمیت (صلاحیت) بر آن دولت است که کمتر دولتی بابتی اعتنایی به عواقب ناشی از آن، به آن تن می‌دهد. از اینرو در بیشتر کشورها، بر خلاف بحث مصونیت از صلاحیت که صرفاً به قوه قضائیه واگذار شده است، هر گونه اجرا علیه دولت خارجی بر عهده قوه مجریه و وزارت امور خارجه قرار داده شده است.^۲ گو اینکه دادگاه داخلی بدون جلب نظر موافق وزارت امور خارجه نمی‌تواند دستور اجرایی علیه دولت خارجی صادر نماید.

بنابراین اگر تئوری مصونیت محدود در بحث مصونیت دولت خارجی از صلاحیت محاکم قضایی با اندک اغمازی مورد اتفاق نظر اکثر دولتها قرار گرفته است. این تئوری در بحث مصونیت دولت خارجی از اقدامات اجرایی به سختی مورد پذیرش قرار گرفته است، حتی می‌توان گفت رضایت به اعمال صلاحیت، رضایت به اجرا قلمداد نشده و نیاز به ابراز رضایت مجدد لازم است.^۳

^۱ - Outreach, op, cit.p.۲۲۲

^۲ - Lauterpacht, op.cit., pp. ۲۴۱ – ۲۴۳

^۳ - G.A. official Records, A / ۵۷/۲۲, PP.۱۰-۱۱

۱- اموال مورد استفاده در فعالیتهای تجاری دولت خارجی

ماده ۲۶ کنوانسیون اروپایی مصونیت دولت تنها اجرای اموالی از دولت خارجی را امکان پذیر دانسته که اولاً در گذشته مورد استفاده تجاری یا صنعتی قرار گرفته باشد و ثانیاً «انحصاراً در ارتباط با چنین فعالیتی استفاده شده باشد...» که مبنای دعوی قرار گرفته است.

بند (ج) ماده ۱۸ طرح کمیسیون بین الملل نیز به منظور جلوگیری از هر نوع سوء الگوی انگلیسی را مد نظر قرار داده است:

«ج» در صورتیکه مالی صراحتاً برای اهداف تجاری مورد استفاده قرار بگیرد یا چنین استفاده‌ای از آن مقصود باشد. بشرط آنکه مال در سرزمین دولت مقر دادگاه بوده و با دعوی دولت خارجی یا واحد و یا دستگاه آن مرتبط باشد»
چنانچه در این ماده مطرح است، کمیسیون سه شرط را برای اجرای اموال تجاری دولت خارجی لازم دانسته است.

اول: استفاده تجاری از مال یا قصد چنین استفاده‌ای

دوم: حضور مال در سرزمین دولت مقر دادگاه

سوم: ارتباط مال دولت خارجی با حکم دعوای صادر شده علیه آن.

لازم به ذکر است که در پیش نویس سال ۲۰۰۲، کمیته ویژه مجمع عمومی حذف بند سوم را پیشنهاد کرده است.

در تفاسیر کمیسیون نیز دولتها از سوء استفاده از اموال وحسابهای مصون منع شده‌اند. بنابراین تمامی اموال آژانس‌ها و دستگاه‌های دولتهای خارجی و هر گونه اموال نمایندگان اعم از اینکه دارای ارتباط با دعوی مطروحه علیه آنها باشد یا نباشد، می‌تواند موضوع اجرا قرار گرفته و به نظر حقوق دانان ایالت متحده آمریکا نیز چنین نظری ، نوعی عدول از توجه افراطی به تئوری «ماهیت حاکم بر FSIA محسوب می‌شود.

۲- اموال مطلقاً مصون

اموال مطلقاً مصون اموالی هستند که بنابر ماهیت خاص آنها به موجب حقوق بین الملل عرفی، صراحتاً احصا شده و به آنها مصونیت مطلق اعطا می گردد. این اموال عبارتند از:

اموال نظامی

اموال دیپلماتیک

اموال بانک مرکزی دولتهای خروجی

اموال و پولهای موجود در بانک مرکزی هر کشور از مصادیق بازار اموال عمومی هستند که اصولاً دارای ماهیت عمومی و غیر تجاری هستند. از اینرو طبق حقوق بین المللی عرفی، به طور اجماع، به آنها مصونیت اعطاء می شود و به طور کلی عقیده بر این است:

((که در خصوص اموال بانک مرکزی دولتها یا نهادهای پولی آنها فرض بر این است که آنها برای مقاصد تجاری استفاده نشده و چنین قصدی نیز از آنها وجود ندارد.))^۱ مگر آنکه خلافش ثابت شود طرح کمیسیون حقوق بین الملل نیز در این خصوص صراحت دارد به موجب بند (ج) ماده ۱۹ برای ((اموال بانک مرکزی دولت یا دیگر نهادهای پولی آن)) مصونیت از اجرا در نظر گرفته شده است.

مصونیت اموال دولتی از منظر اسناد بین المللی

لازم است قبل از ورود به مباحث آتی، مصونیت بانکی از منظر مهم ترین اسناد بین المللی، مورد بررسی قرار گیرد. بدین ترتیب، به کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد درباره ی مصونیت قضایی دولتها و اموالشان و نیز نادیده گرفته شدن مصونیت بانکی برخی از دولتها از سوی شورای امنیت سازمان ملل متحد، بیان خواهد شد.

ایالات متحده آمریکا و نقض مصونیت بانک مرکزی ایران

^{۱۲۵} Cierk on Trot. op. cit. (۱۳۵)

از زمان پیروزی انقلاب اسلامی ایران و به تیرگی گراییدن روابط ایران با کشورهای غربی، ایالات متحده آمریکا، اقدامات تنبیهی شدیدی را علیه کشورمان به کار گرفته و سیاست خارجی این دولت در برابر ایران، همواره خصمانه بوده، بطوری که ایران، بارها به صورت یک جانبه از سوی آمریکا هدف تحریم قرار گرفته است.

تصرف سفارت آمریکا در تهران و بازداشت ۵۲ تن از کارکنان سفارت، توسط دانشجویان پیرو خط امام خمینی (ره)، نقطه آغازی شد تا ایالات متحده آشکارا به مخالفت همه جانبه با برنامه های جمهوری اسلامی ایران برخیزد. پس از این واقعه ایالات متحده در طول هشت سال جنگ تحمیلی ایران با عراق، با اعمال فشار و وضع تحریم علیه ایران حمایت های گسترده ای از حزب بعث عراق کرد. از طرف دیگر، دستیابی ایران به فناوری هسته ای، در سالیان اخیر بهانه ای شد تا ایالات متحده، جمهوری اسلامی را متهم به تلاش برای بدست آوردن سلاح های کشتار جمعی، تسلیحات اتمی و پشتیبانی از تروریسم کند. متهم کردن نظام بانکداری جمهوری اسلامی ایران و بالاخص بانک مرکزی به پولشویی، دیگر ادعای آمریکا برای تحریم و اختلال در توسعه اقتصادی ایران است. حال باید دید که، اقدامات ایالات متحده و توقیف اموال بانک مرکزی ایران، تا چه میزان بر مصونیت این بانک خدشه وارد نموده است. لذا، در این مبحث سعی خواهد شد تا در پرتو بیانیه های الجزایر و قوانین داخلی آمریکا، سابقه و اثر تحریم بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران از جانب آمریکا، مورد مطالعه قرار گیرد.

بیانیه الجزایر و انسداد اموال بانک مرکزی ایران

پس از به پیروزی رسیدن جمهوری اسلامی ایران، حوادثی به وقوع پیوست که در تاریخ سیاسی این کشور بی سابقه بود. یکی از اتفاقات مهم و منحصر به فرد حقوقی - سیاسی ایران، تصرف سفارت آمریکا در تهران و ماجرای گروگانگیری دیپلمات های آمریکایی است که در آبان ۱۳۵۸، رخ داد.

علت اصلی تصرف سفارت، ادامه مداخله‌ی آمریکا در امور ایران و تحریک عوامل ضد انقلاب داخلی برای ایجاد درگیری‌های قومی و ناامنی در مناطق مرزی ایران به منظور کارشکنی و ممانعت از استقرار کامل نظام جمهوری اسلامی در کشور بود.^۱ در کنار این امر، سفر شاه مخلوع در همان دوران به بهانه مداوا به آمریکا، برای مردم ایران که خواستار دستگیری و محاکمه وی بودند معنای دیگری جز تداوم حمایت‌های همه‌جانبه آمریکا از رژیم پهلوی نداشت^۲ و همین اقدامات ایالات متحده کافی بود تا خشم مردم ایران شعله‌ور و احساسات آن‌ها جریحه‌دار گردد. از این رو، در ۱۳ آبان ۱۳۵۸^۳، گروهی از جوانان ایرانی، موسوم به «دانشجویان پیرو خط امام»، با این اندیشه که سفارت آمریکا در تهران مرکزی برای فعالیت‌های ضد انقلابی است به این محل حمله و ۵۲ تن از کارکنان سفارت را به اتهام جاسوسی به مدت ۴۴ روز، بازداشت کردند.^۴

به دنبال وقایع مذکور، «ابوالحسن بنی‌صدر»، وزیر موقت امور خارجه، اعلام کرد که دولت ایران قصد خروج کلیه سپرده‌های دلاری خود از بانک‌های ایالات متحده را دارد و با آگاهی یافتن مقامات آمریکایی از برنامه‌های احتمالی دولتمردان ایرانی، این کشور فوراً اقدام به مسدود کردن دارایی‌های ایران در داخل و خارج خاک ایالات متحده نمود. مبنای اقدامات ایالات متحده، فرمانی بود که «جیمی کارتر»^۵، ریاست جمهوری وقت آن دولت، در تاریخ ۱۴ نوامبر ۱۹۸۰، در این خصوص صادر کرد.

^۱. ماروسی، علی، «گزارش آرای دیوان داوری دعاوی ایران و ایالات متحده آمریکا»، جلد اول، (تهران: انتشارات: معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات، چاپ اول، (۱۳۹۰))، ص ۱۴

^۲. همان

^۳. ۴ نوامبر ۱۹۷۹.

^۴. برای آگاهی بیشتر از ماجرای گروگانگیری، نک: کریستوفر، وارن و همکاران، ترجمه: حلمی، نصرت الله، «تجربه یک بحران (ریشه‌های سیاسی، حقوقی و مالی بیانیه‌های الجزایر)» (تهران: انتشارات میزان، چاپ اول، (۱۳۸۴))

درايران نيز، پس از بررسي و مطالعه مسئله سرانجام مجلس گزارش خود را در شصت و سومين جلسه علني مجلس مورخ ۲ نوامبر ۱۹۸۰، در قالب يك «قطعنامه»، اعلام نمود كه مورد تأييد مجلس واقع شد. قطعنامه كميسيون حاوي چهار شرط مهم و اساسي بود كه بعدها سنگ بناي بيانيه‌هاي الجزاير را تشكيل داد. مفاد شروط چهارگانه به شرح ذيل مي‌باشد:

- ۱- عدم مداخله ايالات متحده در امور ايران
 - ۲- لغو كليۀ تحريم‌هاي تجاري عليه ايران و رفع انسداد از اموال و دارايي‌هاي ايران
 - ۳- لغو و ابطال تمامي دعاوي اتباع آمريكايي در محاكم آمريكا
 - ۴- مساعدت براي اعاده اموال خانواده پهلوي
- به دنبال انتشار خواسته‌هاي ايران دولت «الجزاير» در مقام ميانجيگر، وارد صحنه شد و مذاكرات غيرمستقيم ايران و آمريكا را سر و سامان داد. بنا بر اين دولت «الجزاير» در ۱۹ ژانويه ۱۹۸۱، با وساطت در مذاكرات گسترده ميان ايران و آمريكا، سه سند منتشر كرد و توافقات حاصله ميان طرفين را به نوعي منعكس نمود. اسناد اصلي بيانيه‌هاي الجزاير، شامل «بيانيه دولت دموكراتيک و مردمی جمهوری الجزاير»، «بيانيه دولت جمهوری دموكراتيک و مردمی الجزاير درباره حل و فصل دعاوي توسط دولت ايالات متحده و دولت جمهوری اسلامی ايران» و «سند تعهدات»، مي‌باشد. سند اول كه به «بيانيه عمومي» يا «كلي» نيز موسوم است، حاوي ۴ ماده و ۱۷ بند است و تعهدات كلي طرفين در آن گنجانده شده است. سند دوم كه به اختصار، «بيانيه حل و فصل» نيز ناميده مي‌شود، در واقع مكمل بيانيه كلي بوده و سند تعهدات، به نوعي ضميمه دو بيانيه مذكور مي‌باشد، و در خصوص روش اجراي پاره‌اي از تعهدات مالي ميان طرفين است.^۱

^۱ براي مطالعه متن كامل بيانيه‌هاي الجزاير شماره‌هاي ۱ (زمستان ۱۳۶۳)، ۲ (بهار ۱۳۶۴) و ۳ (تابستان ۱۳۶۴)، مجله حقيقي بين‌المللي را ملاحظه فرماييد.

اقدامات کنونی ایالات متحده پیرامون تحریم بانک مرکزی ایران، ناقض مفاد «عهدنامه مودت و روابط اقتصادی و حقوق کنسولی بین ایران و ایالات است»^۱ و آنچه تردید ندارد این است که هیچ یک از طرفین درباره اعتبار و یا عدم اعتبار بیانیه‌ها، با یکدیگر اختلافی ندارند؛ چه آن که الزام آور بودن بیانیه بارها، از سوی هر دو طرف مورد اشاره قرار گرفته و حتی در دعاوی مختلف مثل سکوه‌های نفتی^۱، مورد استناد واقع شده است. اما این امر که، ایالات متحده از حق مشروع و مسلم خود در خصوص اعمال اقدامات یک‌جانبه علیه ایران بواسطه بیانیه‌های الجزایر، انصراف داده باشد کمی دور از ذهن می‌باشد و با سیاست خارجی ایالات متحده مابینت دارد. از این رو، به نظر می‌آید شرایط بحرانی سال ۱۳۵۸، اقتضا نموده تا توجه مقامات ایالات متحده فقط به نجات جان و خروج کارکنان سفارتخانه از تهران، معطوف شود. به دیگر عبارت، هدف ایالات متحده از انعقاد بیانیه‌های الجزایر، صرفاً محصول شرایط و اوضاع و احوال بحرانی آن زمان بوده است و دولت ایران نیز با اقامه نکردن دعوا علیه ایالات متحده مبنی بر لزوم پایبندی به مفاد عهدنامه مودت دست ایالات متحده را، به نوعی برای اعمال تحریم‌های جدید اقتصادی علیه ایران باز گذاشته است.

همچنین نک: احمدی و استانی، عبدالغنی، «شرح مختصر بیانیه‌های الجزایر»، مجله حقوقی بین‌المللی، ش ۱ (زمستان ۱۳۶۳)

^۱ قضیه سکوه‌های نفتی به اختلاف ایران در مورد حمله تعدادی از کشتی‌های جنگی نیروی دریایی آمریکا و تخریب سه مجموعه از تاسیسات ساحلی تولید نفت متعلق به شرکت ملی نفت ایران در سالهای ۱۹۸۷ و ۱۹۸۸، بازمی‌گردد.

برای مطالعه بیشتر نک: ضیایی بیگدلی، محمدرضا، «آرا و نظرات مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری»، جلد دوم، (تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ اول ۱۳۸۸) صص ۴۱۶-۳۹۹.

قانون مصونیت دولت خارجی یا FSIA، که پیش‌تر نیز در همین نوشتار بدان اشاره شد مقرراتی در باب رفتار ایالات متحده با بانک مرکزی دول خارجی دارد. قسمت (ب) بخش ۱۶۱۱ این قانون بیان می‌دارد:

«۱- اموال متعلق به بانک مرکزی خارجی یا یک نهاد پولی دولت‌های خارجی در مورد وجوهی که در حساب خود آن نهاد نگه‌داشته می‌شوند مصونیت دارند مگر آن که بانک یا نهاد پولی دولتی یا دولت خارجی ذی‌ربط صراحتاً از مصونیت از توقیف اموال و یا مصونیت اجرایی خود انصراف دهد و برای مؤثر دانستن هر گونه اعراض از مصونیت باید سایر شروط مربوط به انصراف نیز رعایت شود و یا ۲- اموال بانک مرکزی در امور مرتبط به فعالیت‌های نظامی استفاده شوند و یا قصد استفاده در این زمینه وجود داشته باشد و (الف): فعالیت‌ها ماهیت نظامی داشته باشند و یا (ب): تحت کنترل یک نهاد نظامی یا وزارت دفاع باشد».^۱ در ادامه‌ی قانون مصونیت دولت‌های خارجی آمریکا، ذکر شده که اگر دولت خارجی و یا نهادهای مالی تحت کنترل آن به فعالیت‌های تجاری و بازرگانی نیز مشغول باشند، مصونیت آن‌ها توسط محاکم ایالات متحده نقض شده و احکام صادره علیه آن‌ها قابلیت اجرا خواهند داشت.^۲

بنابراین ایالات متحده برای نادیده گرفتن مصونیت بانک مرکزی دولت خارجی، ابتدا باید اثبات کند که بانک مرکزی یا دولت خارجی مربوطه خود به اختیار از مصونیتشان اعراض نمودند و یا اموال و دارایی‌های بانک مرکزی برای اهداف و فعالیت‌های تجاری و نظامی در نظر گرفته شده است.

به عنوان سخن آخر باید متذکر شد که در طی سال‌های گذشته، ایالات متحده از دو بعد اموال بانک مرکزی را مورد توقیف قرار داده است. نخست از طریق صدور دستورات اجرایی از

۲. Available at: www.law.cornell.edu/uscode/text/۲۸/۱۶۱۱/۱۱-August-۲۰۱۳.

۱. Available at: www.law.cornell.edu/uscode/text/۲۸/۱۶۱۰/۱۱-August-۲۰۱۳.

جنبه رؤسای جمهور این کشور و دیگر آن که کنگره آمریکا با انتساب اقدامات تروریستی گروه‌های جهادی حماس به ایران و دست داشتن بانک مرکزی در تسهیل برنامه‌های هسته‌ای ایران، قوانین شدیدی را علیه جمهوری اسلامی تصویب و اجرا نمودند. بنابراین اگر بانک مرکزی ایران قبلاً این امکان را می‌یافت تا با استناد به قانون مصونیت دولت خارجی و رویه قضایی محاکم آمریکا برائت جوید و دارایی‌های خود را آزاد سازد، اینک با تصویب قانون تضمین خطرات ناشی از تروریسم و دستور اجرایی ۵ فوریه ۲۰۱۲، با مشکلات جدی مواجه گشته است. ضمن آن که به نظر می‌رسد اقدامات اخیر ایالات متحده در راستای مخالفت همه‌جانبه با ایران، با روح عهدنامه مودت مغایرت داشته و خلاف اصل «وفای به عهد»^۱ نیز می‌باشد. اگرچه وفق بند «د» ماده ۲۱ عهدنامه طرفین حق دارند برای دفاع از منافع اساسی و تضمین امنیت تابعین خود، اقدامات لازم را به عمل آورند حتی اگر این اقدام مخالف منافع طرف دیگر باشد، اما این بدان معنا نیست که انجام هر نوع عمل مغرضانه و معدانه مجاز شمرده شود. از این رو، اقدامات ایالات متحده به بهانه تضمین منافع و امنیت شهروندان خود، به نوعی نقض آشکار عهدنامه مودت تلقی می‌شود.

نتیجه‌گیری:

۱ استقلال بانک‌های مرکزی دربردارنده نتایج مثبتی مانند کاهش نرخ بیکاری، مهار تورم، کنترل مؤثر بر حجم نقدینگی و... نیز بود. اگرچه استقلال بانک‌های مرکزی و کوتاه نمودن دست دولت‌ها از دخالت در برنامه‌های مالی و تجاری آن‌ها، پیامدهای مفیدی را به همراه داشت، اما دولت‌ها را پیوسته با این نگرانی مواجه ساخت که مهم‌ترین نهاد پولی و مالی آن‌ها دیگر در دنیای تجارت بین‌الملل، یک نهاد دولتی تلقی نشده و همانند یک شخص تجاری خصوصی با آن رفتار شود. همین که محاکم برای اشخاص حقیقی و حقوقی این حق را قائل

۱. Pacta Sun Servanda.

شدند که در صورت انعقاد معامله با بانک‌های مرکزی و بروز اختلافات احتمالی، به دادگاه صالح رجوع کرده و علیه بانک مرکزی اقامه دعوی نمایند، کافی بود تا دولت‌ها، بازار تجاری و اقتصادی خود را در یک موقعیت خطرناک حس کنند. از این رو، دکترین «مصونیت مطلق بانک‌های مرکزی» مطرح شد. تئوری مزبور، اگرچه متضمن حمایتی یک‌جانبه از بانک‌های مرکزی در برابر اشخاص تجاری و تسلی خاطر دولت‌ها بود، اما تجار را از ادامه فعالیت‌های تجاری با نهادی که به هیچ عنوان حق اعتراض علیه عملکرد آن را نداشتند، بازداشت و به این واسطه تجار را در وضعیتی ناعادلانه قرار می‌داد. براین اساس لازم شد تا در دکترین مصونیت مطلق بانک‌های مرکزی به فراخور تغییرات و تحولات ایجاد شده، بازنگری صورت گیرد. فلذا میان بانک‌های مرکزی به عنوان یک نهاد تجاری قدرتمند دولتی و سایر اشخاص تجاری، موازنه‌ای حاصل گشت و از قضا همین موازنه باعث شد تا روابط تجاری و مالی بانک‌های مرکزی در عرصه بین‌المللی افزایش چشمگیری بیابد. از این رو دولت‌ها با نادیده گرفتن مصونیت بانک‌های مرکزی در امور تجاری، زمینه‌های گسترش فعالیت‌های تجاری بانک‌های مرکزی، همچنین بالا بردن سطح رفاه و اقتصاد ملی خودشان را نیز فراهم نمودند. اما قائل شدن مصونیت محدود برای بانک‌های مرکزی، نه تنها پایان‌بخش اختلافات نبود بلکه خود نقطه آغازی برای طرح دعاوی گوناگون علیه این قبیل بانک‌ها شد. لذا در عصر کنونی، گاه‌ها به مسایلی برمی‌خوریم که کلیه اقدامات بانک‌های مرکزی، اعم از وظایف سنتی و تجاری آن‌ها را تحت‌الشعاع قرار داده و کاملاً مصونیتشان را نقض می‌نمایند. در این خصوص می‌توان به تحریم‌های اقتصادی اشاره داشت که اخیراً از سوی جمعی از دولت‌ها و حتی شورای امنیت سازمان ملل متحد، علیه کشورهای به تعبیر آنان ناقض حقوق بین‌الملل، اعمال می‌شود. متأسفانه به علت خلأ قانونی که در این حوزه وجود دارد، حدود و ثغور اقدامات دولت‌ها در جهت تنبیه دولت ناقض و تحریم آن، از یک الگوی مشخص و واحد تبعیت نمی‌کند. از این رو،

گروهی از دولت‌ها با یکدیگر هم‌پیمان شده و با هر انگیزه‌ای به اقدامات شدید اقتصادی توسل جسته و با این عمل، به قوای اقتصادی کشور هدف لطمه وارد می‌سازند. به همین علت لازم است تا جامعه جهانی، هرچه سریع‌تر برای جلوگیری از آثار مخرب تحریم‌های اقتصادی، ساز و کاری بیاندیشد. کشورهای قدرتمند همواره از تحریم‌های اقتصادی به عنوان حربه‌ای برای بازداشتن کشور هدف از اقدامات خود، استفاده کرده‌اند و به جرأت می‌توان ایالات متحده آمریکا را در رأس این دولت‌ها قرار داد. ایالات متحده اگرچه همواره اقدامات خود را با انگیزه‌ی تحقق و رعایت حقوق بشر در سراسر جامعه بین‌المللی توجیه نموده، اما خود به یکی از ناقضان حقوق بشر در کشورهای هدف تبدیل شده است. تحریم بانک مرکزی ایران به بهانه حمایت از فعالیت‌های تروریستی، مشارکت در ساخت و تکثیر سلاح‌های کشتار جمعی، پولشویی در منطقه و... بدون آن که از هیچ پشتوانه منطقی و ادله موجهی برخوردار باشد، خلاف اصول حقوق بین‌الملل می‌باشد. از سخنان نمایندگان سنا و کنگره آمریکا، این گونه برداشت می‌شود که بیشتر اختلافات سیاسی آمریکا با ایران به اعمال این چنین اقداماتی دامن زده و آمریکا را به وضع تحریم‌های اقتصادی علیه ایران و نهادهای مالی آن واداشته است. ایالات متحده تمام توان خود را به کار بسته تا ایران را از حرکت در دنیای بین‌الملل بازدارد و به نوعی ایران را نیز به یکی از حامیان و مدافعان منافع خود تبدیل نماید. تصویب قوانین داماتو-کندی، سپاسا، منع گسترش قوای نظامی ایران، اختیارات فوق‌العاده اقتصاد جهانی و... خود حکایت از این امر دارد. در کنار قوانین شدید و مجازات‌های سنگینی که علیه دولت ایران و نهادهای مالی آن از جمله بانک مرکزی، تصویب شده دستورات اجرایی رؤسای جمهور آمریکا نیز بیانگر آن است

اما درباره دولت ایران، نه تنها از مواضع خود عدول نموده است، بلکه با تصویب قوانین جدید علیه بانک مرکزی ایران، عملاً دست ایران را از دفاع از بانک مرکزی کوتاه ساخته است و

از آن جا که اموال و دارایی های بانک های مرکزی در دسترس ترین سرمایه یک دولت به شمار می رود، آمریکا برای رسیدن به خواسته های واهی خود، بر روی اموال بانک مرکزی ایران دست گذاشته و به توقیف اموال بانک مرکزی ایران مبادرت نموده است. به دیگر عبارت، ایالات متحده حکمی را که محاکم این دولت علیه جمهوری اسلامی ایران صادر کرده اند را به بانک مرکزی ایران تعمیم داده و از محل درآمدهای بانک مرکزی ایران سعی در اعاده حقوق خود دارد. اقدامات ایالات متحده در راستای نقض مصونیت بانک مرکزی ایران و توقیف اموال آن با عرف و قوانین حقوق بین الملل ناسازگار بوده و خلاف اصول حقوقی و اخلاقی می باشد. بنابراین با توجه به استدلالات فوق الذکر، فرضیه پژوهش پیش رو، مبنی بر این که آیا توقیف اموال بانک مرکزی ایران توسط آمریکا موجب مسوولیت بین المللی آن دولت می باشد یا خیر، تأیید می گردد. انتظار می رود دولت ایران از ظرفیت های عهدنامه مودت (۱۹۵۵) برای طرح دعوی نقض مصونیت بانک مرکزی علیه آمریکا در دیوان بین المللی دادگستری استفاده نماید. و همچنین دیوان بصورت قاطع اقدام به محکومیت دولت آمریکا و تعیین خسارت مناسب نماید ، در غیر این صورت حق اقدام متقابل برای جمهوری اسلامی ایران محفوظ است .

الف) منابع فارسی

- ۱) احمدی واستانی، عبدالغنی، «شرح مختصر بیانیه های الجزایر»، مجله حقوقی بین المللی، ش ۱ (زمستان ۱۳۶۳)
- ۲) اسکندری، محمد حسین، «قاعده مقابله به مثل در حقوق بین الملل از دید اسلام»، (قم: دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، ۱۳۷۹)
- ۳) امامی، سید حسن، «حقوق مدنی»، (تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۸۲)
- ۴) انصاری معین، پرویز، «مصونیت قضایی دولتها و اموال آنها»، (تهران: انتشارات میزان، چاپ اول، ۱۳۸۹)
- ۵) انصاری، ولی الله، «حقوق اداری»، (تهران: دانشگاه شهید بهشتی تهران، دانشکده حقوق)
- ۶) آخوندی، مصطفی، «جهاد در آینه روایات»، (قم: زمزم هدایت، ۱۳۸۶)
- ۷) آژند، یعقوب، «قیام تنباکو»، (تهران: چاپخانه سپهر (وابسته به مؤسسه انتشارات امیر کبیر)، اول، ۱۳۶۷ ش)
- ۸) آیتی، حمید، «آزادی عقیده و بیان (به همراه دو نوشته حقوقی دیگر)»، (تهران: فردوسی، ۱۳۷۳)
- ۹) بهرامی احمدی، حمید، «سوء استفاده از حق»، (تهران: انتشارات اطلاعات ۱۳۶۶)
- ۱۰) تهرانی، شیخ آقا بزرگ، «میرزای شیرازی»، ترجمه اداره پژوهش و نگارش، (تهران: شرکت سهامی، وزارت ارشاد اسلامی، اول، ۱۳۶۲ ش)
- ۱۱) جامعه بزرگ، محمد، «تملك اراضی توسط دولت و شهرداریها»، (همدان: شرکت انتشارات مسلم، ۱۳۶۹)
- ۱۲) جعفری لنگرودی، محمد جعفر، «ترمیمولوژی حقوق»، (تهران: انتشارات کتابخانه گنج دانش، چاپ نوزدهم، سال ۱۳۷۳)
- ۱۳) جمعی از نویسندگان، «روحانیت و نهضت ملی شدن صنعت نفت»
- ۱۴) جی. اچ. موریس، میرفخرایی، محمدجواد، «ضبط اموال و دارایی های خصوصی توسط دولت از دیدگاه حقوق انگلیس»، مجله کانون وکلای، ش ۱۴۷ - ۱۴۶
- ۱۵) حسن پور، یاسمین، «بررسی پولشویی در اسناد بین المللی و حقوق ایران»، کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۳۸۴
- ۱۶) حیدریان، محمود، «مبادی علم حقوق مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و حقوق انگلستان»، (تهران: بی نا، ۱۳۵۰)
- ۱۷) خامنه ای، سید علی، «قرارداد ترک مخاصمه و آتش بس»، مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی) شماره ۱۱ - ۱۲
- ۱۸) دوانی، علی، «نهضت روحانیون ایران»، (تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، سال ۱۳۹۴، چ ۳)
- ۱۹) دهخدا، علی اکبر، «لغت نامه دهخدا»، (تهران: روزانه، چاپ دوم ۱۳۷۷)
- ۲۰) رحمانی، محمد، مجموعه آثار کنگره بررسی مبانی فقهی حضرت امام خمینی (س) «نقش زمان و مکان در اجتهاد»
- ۲۱) رضائی، عبدالعظیم، «تاریخ ده هزار ساله ایران»، (تهران اقبال - مروی، هفتم، ۱۳۷۵ ش)
- ۲۲) روحانی نژاد، فؤاد، «تاریخ ملی شدن صنعت نفت ایران»، (تهران: انتشارات فرانکلین، ۱۳۵۲)
- ۲۳) روضاتی، سید محمدعلی، «زندگانی آیت الله چهارسوقی»، (اصفهان، بی نا، ۱۳۳۲)
- ۲۴) رهنما، علی، «نیروه های مذهبی بر بستر حرکت نهضت ملی»، (تهران: گام نو، ۱۳۹۴ ش)

- ۲۵) زارعی، بهادر، «قاعده نفی سبیل در اندیشه اسلامی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال یازدهم، شماره ۳۶، بهار ۱۳۹۳
- ۲۶) زراعت، عباس، «اصول آیین دادرسی کیفری ایران»، (تهران: مجد، ۱۳۸۲)
- ۲۷) سیفی، سیدجمال، ترجمه: محمدی، پروین، «اعتراضات شکلی علیه احکام صادره از دیوان داوری دعاوی ایران-ایالات متحده»، دیدگاه‌های حقوقی، ش ۵، (بهار و تابستان ۱۳۷۶).
- ۲۸) شهبازی، آرامش، «اعتبار عهدنامه مودت و قابلیت استناد به آن در روابط ایران و ایالات متحده»، مجله حقوقی بین‌المللی، ش ۴۴، (بهار و تابستان ۱۳۹۰)
- ۲۹) شهریاری، محمد، «پولشویی در اسناد بین‌المللی و حقوق ایران»، (انتشارات دادیار، چاپ اول، ۱۳۸۶)
- ۳۰) شهیدی، مهدی، «حقوق مدنی ۳»، (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۹)
- ۳۱) صفایی، سیدحسین «اموال و مالکیت»، (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۰)
- ۳۲) ضیایی بیگدلی، محمدرضا، «آرا و نظرات مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری»، جلد دوم، (تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ اول ۱۳۸۸)
- ۳۳) عابد خراسانی، محمدرضا، «سلب مالکیت از بیگانگان»، (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۹)
- ۳۴) عمید زنجانی، عباسعلی، «قواعد فقه: بخش حقوق عمومی»، (تهران: سمت، چاپ اول)
- ۳۵) عمید، حسن، «فرهنگ فارسی عمید»، (تهران: انتشارات امیرکبیر، چ ۲، ۱۳۶۵)
- ۳۶) فیوضی، رضا، «مسئولیت بین‌المللی و نظریه حمایت سیاسی»، (تهران: مرکز مطالعات عالی بین‌المللی دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۵۶)
- ۳۷) قانون توسعه معابر و قانون دعاوی بین اشخاص و دولت.
- ۳۸) قانون شهرداری
- ۳۹) قرائتی، محسن، «تفسیر نور»، (تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن)
- ۴۰) کریستوفر، وارن و همکاران، ترجمه: حلمی، نصرت الله، «تجربه یک بحران (ریشه‌های سیاسی، حقوقی و مالی بیانیه‌های الجزایر)» (تهران: انتشارات میزان، چاپ اول، ۱۳۸۴)
- ۴۱) لایحه قانونی نحوه خرید و تملک اراضی و املاک برای اجرای برنامه‌های عمومی، عمرانی و نظامی دولت
- ۴۲) لکزایی، نجف، «بررسی امنیت اقتصادی افراد از خلال قواعد فقه امامیه با نگاهی به مرجع امنیت»، دوفصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی، سال ۲۱، شماره ۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۳
- ۴۳) ماروسی، علی، «گزارش آرای دیوان داوری دعاوی ایران و ایالات متحده آمریکا»، جلد اول، (تهران: انتشارات: معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات، چاپ اول، ۱۳۹۰)
- ۴۴) مافی، همایون، «تاملی بر تحریم اقتصادی آمریکا علیه ایران از منظر حقوق بین‌الملل»، پژوهشنامه حقوق و علوم سیاسی، ش ۱، (تابستان ۱۳۸۵).
- ۴۵) محبی، محسن، «بیانیه‌های الجزایر: یک دریچه، چند نگاه»، مجله حقوقی بین‌المللی، ش ۲۳، (پاییز و زمستان ۱۳۷۷)
- ۴۶) محبی، محسن، ترجمه: حبیبی، محمد، «دیوان داوری دعاوی ایران-ایالات متحده آمریکا»، (تهران: انتشارات شهردانش، چاپ دوم، ۱۳۹۰)، صص ۹۴-۹۳
- ۴۷) محقق داماد، سید مصطفی، «قواعد فقه»، (تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۴۰۶ ق)
- ۴۸) محمدی، حمید، «ضبط، مصادره و استرداد اموال»، (تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۷۵)

- ۴۹) مریم احمدیه، «حق اجرت المثل و نحله در یک بررسی حقوقی» پایگاه اطلاع رسانی حوزه
- ۵۰) مشیری، مهشید، «فرهنگ زبان فارسی»، (تهران: انتشارات سروش، چاپ سوم، ۱۳۷۴)،
- ۵۱) مصاحبه با دکتر سید محمد اسبقی نمینی، کارشناس مرکز امور حقوقی بین المللی. (۱۳۹۲/۵/۲)
- ۵۲) مطهری، مرتضی، «نظام حقوق زن در اسلام»، (تهران: صدرا)
- ۵۳) معین، محمد، «فرهنگ فارسی معین»، (تهران: انتشارات امیرکبیر، سال ۱۳۷۱)
- ۵۴) معین، محمد، «فرهنگ فارسی معین»، (تهران: انتشارات میلاد، ۱۳۸۶)
- ۵۵) مفرحی، حسین، خلیق، عباسعلی، «مالکیت و طرح شهری»، (تهران: انتشارات مرسل، ۱۳۷۶)
- ۵۶) مکارم شیرازی، ناصر، «تفسیر نمونه»، (تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ش)
- ۵۷) ممتاز، جمشید، رنجبریان، امیرحسین، «مداخله آمریکا در امور ایران و اقامه دعوای ایران در دیوان داوری ایران و آمریکا»، فصلنامه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۳۷. (تابستان ۱۳۷۶)
- ۵۸) منصور، جهانگیر، «مجموعه قوانین، اساسی و مدنی»، (تهران: نشر دوران، چاپ سی و ششم)
- ۵۹) وکیل، امیرساعد، «رویه دیوان اروپایی در ارتباط با مصونیت دولت ها از اقدامات اجرایی»، مجله حقوقی، ش ۳۸، (بهار و تابستان ۱۳۸۷)
- ۶۰) هاشمی شاهرودی، سید محمود، «فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام»، (قم: موسسه دایره المعارف فقه اسلامی، ۱۳۸۸)
- ۶۱) ب) منابع عربی
- ۶۲) ابن ادریس، محمد بن احمد، «السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی»، (قم: موسسه نشر اسلامی، بی تا)
- ۶۳) ابن زهره، «غنیة النزوع الی علمی الاصول و الفروع»، (قم: موسسه امام صادق)
- ۶۴) ابن منظور، محمد بن مکرم، «لسان العرب»، (بیروت: دارالفکر، چ اول)
- ۶۵) ابن بابویه، محمد بن علی، «کمال الدین و تمام النعمه»، (تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۹ ش)
- ۶۶) احسانی، شیخ محمد بن علی بن ابراهیم، «عوالی اللالی»، (قم: انتشارات سیدالشهداء، ۱۴۰۳ ق)
- ۶۷) احمد بن فارس، «معجم مقاییس اللغة»، (قم: مکتبه الاعلام الاسلامی)
- ۶۸) اصفهانی، محمدحسین، «اجاره»، (قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۰۹ ق)
- ۶۹) انصاری، شیخ مرتضی، «المکاسب»، (تبریز: بی نا، بی تا)
- ۷۰) ایروانی، علی، «حاشیه کتاب المکاسب»، (تهران: کیا، ۱۳۸۴)
- ۷۱) بحر العلوم، محمدتقی، «بلغة الفقیه»، (تهران: منشورات مکتبه الصادق، ۱۴۰۳ ق)
- ۷۲) بیهقی، أحمد بن الحسین، «السنن الکبری»، (بیروت: دار الکتب العلمیه، چ ۳، ۱۴۲۴ ق)
- ۷۳) الترمذی، محمد بن عیسی، و ابراهیم عطوة، «صحیح الترمذی»، (مصر: شرکه مکتبه و مطبعة مصطفى البابي الحلبي، چ ۲، ۱۳۹۵ ق)
- ۷۴) تونی، عبدالله بن محمد، سید محمد حسن رضوی کشمیری، «الوافیه فی اصول الفقه»، (قم: مجمع فکر الاسلامی، ۱۴۱۵ ق)
- ۷۵) جزایری، سید عبد الله، «التحفة السنیة فی شرح النخبة المحسنة» (مخطوط)، نسخه خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، به خط: عبدالله نورالدین بن نعمت الله
- ۷۶) جزری، ابن اثیر، «النهاية فی غریب الحديث و الاثر»، (قم: مؤسسه اسماعیلیان)

- ٧٧) جوهرى، اسماعيل بن حماد، «الصحيح تاج اللغة و صحاح العربية»، (بيروت: احمد عبدالغفور عطار، (بى تا)، چاپ افست تهران ١٣٤٨)
- ٧٨) حرعالمى، محمد بن حسن، «تفصيل وسائل الشيعة الى تحصيل مسائل الشريعة»، (قم: مؤسسه آل البيت لاحياء التراث، بى تا)
- ٧٩) حسيني عاملى، محمد جواد بن محمد، «مفتاح الكرامة فى شرح قواعد العلامة»، (لبنان: بيروت، دار احياء التراث العربى)
- ٨٠) حسيني مراغى، عبد الفتاح بن على، «العناوين»، (قم: مؤسسه النشر الإسلامى، بى تا)
- ٨١) حلى، حسن بن يوسف، «نهاية الاحكام فى معرفة الاحكام»، (قم: اسماعيليان، بى تا)
- ٨٢) حلى، جعفر بن حسن، «شرائع الاسلام فى مسائل الحلال و الحرام»، (قم: اسماعيليان)
- ٨٣) حلى، حسن بن يوسف، «تذكرة الفقهاء»، (قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام لاحياء التراث)
- ٨٤) حلى، حسن بن يوسف، «قواعد الاحكام»، (قم: جامعه مدرسين حوزه علميه قم)
- ٨٥) حلى، حسن بن يوسف، «مختلف الشيعة فى الاحكام الشريعة»، (قم: جامعه مدرسين حوزه علميه قم)
- ٨٦) حلى، حسن بن يوسف، «نهج الحق و كشف الصدق»، (قم: نشر دار الهجره، ١٤٢١)
- ٨٧) حلى، محمد بن حسن، «إيضاح الفوائد فى شرح مشكلات القواعد»، (قم: مؤسسه اسماعيليان، ١٣٨٧ هـ ق)
- ٨٨) الحموى، مأمون، «المصطلحات الدبلوماسية»، (بيروت: مكتبة خياط، بيروت، ١٩٦٦)
- ٨٩) خراسانى، محمد كاظم، «كفاية الاصول»، (قم: مؤسسه آل البيت، بى تا)
- ٩٠) خزاعى، حسين، «ملاحظاتى نسبت به كنواسيون ١٧ ژانويه ٢٠٠٥ سازمان ملل متحد راجع به مصونيت قضايى دولتها و اموالشان»، مجله حقوقى، ش ٣٥، (پاييز و زمستان ١٣٨٥)
- ٩١) خمينى، سيدروح الله، «تهذيب الاصول» تقرير جعفر سبحانى، (قم: اسماعيليان، ١٣٨٢ ق)
- ٩٢) خويى، ابوالقاسم، «التنقيح فى شرح العروة»، (قم: دارالعلم، ١٤٠٧)
- ٩٣) خويى، ابوالقاسم، «المعتمد فى شرح المناسك»، (قم: لطفى، بى تا)
- ٩٤) خويى، ابوالقاسم، «مصباح الاصول»، (قم: مكتبة الداورى، بى تا)
- ٩٥) خويى، ابوالقاسم، «مصباح الفقاهة»، (قم: داورى، ١٣٧٧)
- ٩٦) راغب اصفهاني، حسين بن محمد، «المفردات القرآن»، (لبنان: دارالعلم، ١٤١٢ ق)
- ٩٧) زبدي، محمد مرتضى، عبدالكريم الغرباوى، «تاج العروس من جواهر القاموس»، (كويت: حكومه الكويت)
- ٩٨) زمخشري، ابوالقاسم، «الفائق فى غريب الحديث»، (بيروت: دارالكتب العلميه، ١٤١٧ ق)
- ٩٩) سعدى، ابو حبيب، «القاموس الفقهي»، (دمشق: دارالفكر، چاپ دوم)
- ١٠٠) سيستانى، سيدعلى، «قاعده لا ضرر و لا ضرار»، (قم: نشر مكتب آية الله العظمى السيد السيستانى، بى تا)
- ١٠١) شريعت اصفهاني، فتح الله بن محمد جواد، «قاعدة لا ضرر»، (قم: مؤسسه النشر الاسلامى، بى تا)
- ١٠٢) شريف الرضى، محمد بن حسين، صبحى، صالح، «نهج البلاغه»، (قم: مؤسسه دار الهجره، بى تا)
- ١٠٣) صدوق، محمد بن على، «من لا يحضره الفقيه»
- ١٠٤) صدوق، محمد بن على، محقق: غفارى، على اكبر، «معانى الاخبار»، (تهران: دار الكتب الإسلامية، ١٣٧٧ ش)
- ١٠٥) طباطبايى، سيد محمد حسين، «الميزان فى تفسير القرآن»، (بيروت: مؤسسه اعلمى للمطبوعات)

- (۱۰۶) طباطبائی یزدی، سید کاظم، «حاشیه مکاسب»، (قم: مؤسسه اسماعیلیان)
- (۱۰۷) طرابلسی، قاضی، (ابن براج)، محقق/ مصحح: جمعی از محققین و مصححین تحت إشراف شیخ جعفر سبحانی، «المهذب»، (قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۶)
- (۱۰۸) طریحی، فخرالدین بن محمد، «مجمع البحرين»، (بیجا، مکتبه النشر الثقافه الاسلامیه، ج ۲)
- (۱۰۹) طوسی، محمد بن حسن، «المبسوط فی فقه الامامیه»، (تهران: المکتبه المرتضویه، بی تا)
- (۱۱۰) طوسی، محمد بن حسن، «الخلاف»، (قم: مؤسسه النشر الاسلامی، بی تا)
- (۱۱۱) عاملی، زین الدین بن علی، «الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة»، (قم: مجمع الفكر الاسلامی، بی تا)
- (۱۱۲) عاملی، زین الدین بن علی، «مسالك الأفهام إلى تنقیح شرائع الإسلام»، (قم: مؤسسه المعارف الإسلامیة)
- (۱۱۳) عاملی، محمد بن مکی، «القواعد و الفوائد»، (قم: کتابفروشی مفید)
- (۱۱۴) عاملی، محمد جواد، «مفتاح الکرامه فی شرح قواعد العلامة»، (قم: نشر اسلامی، ۱۴۱۹ ق)
- (۱۱۵) فاضل لنکرانی، محمد، «القواعد الفقهیة»، (قم: انتشارات اعتماد، چاپ دوم، ۱۴۲۵ ه.ق)
- (۱۱۶) فراهیدی، خلیل بن احمد، به کوشش مهدی قهرودی و ابراهیم سامرائی، «العین»، (قم: نشر هجرت، ۱۴۱۰)
- (۱۱۷) قرشی، سید علی اکبر، «قاموس قرآن»، (تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱)
- (۱۱۸) قزوینی، محمد بن الیزید، «سنن ابن ماجه»، (بیروت: دارالجلیل، ۱۴۱۸ ق)
- (۱۱۹) قمی مشهدی، محمد بن محمدرضا، محقق: درگاهی، حسین، «تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب»، (قم: دار الغدير، ۱۳۸۱)
- (۱۲۰) کلینی؛ ابوجعفر محمد بن یعقوب؛ «الکافی» تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری؛ (تهران: دارالکتب الاسلامیة، ۱۳۶۷)
- (۱۲۱) کاشف الغطاء، عباس بن علی، «المال المثلی والقیمی فی الفقه الاسلامی»، (قم: انتشارات کاشف الغطاء)
- (۱۲۲) کرکی، علی بن حسین، «جامع المقاصد فی شرح القواعد»، (قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۱۴ ه.ق)
- (۱۲۳) مازندرانی، محمد صالح بن احمد، محقق/ مصحح: شعرانی، ابوالحسن، «شرح الکافی الأصول و الروضه»، (تهران: المکتبه الاسلامیة للنشر و التوزیع، ۱۳۸۷)
- (۱۲۴) مجلسی، محمد تقی، «بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار»، (بیروت: نشر وفاء ۱۴۰۳)
- (۱۲۵) مصطفوی، سید محمد کاظم، «القواعد مأثمه قاعده فقهیه معنی و مدرکا و موردا»، (قم: مؤسسه نشر اسلامی، ۱۴۲۹)
- (۱۲۶) مصطفوی، سید محمد کاظم، «القواعد»، (قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۲۱ ق)
- (۱۲۷) مکارم شیرازی، ناصر، «القواعد الفقهیة»، (قم: الهادی (۱۴۱۱ ق))
- (۱۲۸) مکارم شیرازی، ناصر، «قواعد فقهیه»، (قم: مدرسه الامام امیرالمؤمنین علیه السلام، ۱۴۱۱ ق)
- (۱۲۹) موسوی بجنوردی، سید حسن، «القواعد الفقهیة»، (قم: نشر الهادی، ۱۳۷۷)
- (۱۳۰) موسوی بجنوردی، سید حسن، محقق: مهریزی، مهدی، درایتی، محمد حسن، «القواعد الفقهیة»، (قم: نشر الهادی، ۱۴۱۹ ق)

- (۱۳۱) موسوی بجنوردی، سید محمد، «قواعد فقهیه»، (تهران: مؤسسه عروج، چ ۳، ۱۴۰۱ ق)
- (۱۳۲) موسوی خمینی، سید روح الله، «الرسائل»، (قم: اسماعیلیان، ۱۴۱۰ ق)
- (۱۳۳) موسوی خمینی، سید روح الله، «کتاب البیع»، (تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره))
- (۱۳۴) نجفی خوانساری، موسی، «منیه الطالب فی شرح المکاسب: تقریرات میرزا محمد حسین النائینی»، (قم: مؤسسه النشر الاسلامی التابعة لجماعة المدرسين)
- (۱۳۵) نجفی، محمد حسن، «جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام»
- (۱۳۶) نراقی، احمد، «عوائد الایام فی بیان قواعد الاحکام و مهمات مسائل الحلال و الحرام»، (قم: مکتبه بصیرتی)

(ج) منابع لاتین

۱. Brohmer, Jurgen, sTaTelmmuiTy&The Viala Tionof Human Rights, martinus Nijhoff publishers, ۱۹۹۷
۲. Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act of ۲۰۱۰. (CISADA).
۳. Deborah D. Peterson. V. Islamic Republic Of Iran .
۴. Dictionaire de la Terminologie du Droit International
۵. FSIA HOUSE REPORT ۳۱, reprinted in ۱۹۷۶ US.
۶. G.A. official Records, A / ۲۲/۵۷
۷. General EXcepTions to the JurisdicTinal Immunity of a Foreign.
۸. Hammarskjold, "Les Immunités Des Personnes Investies de Fonctions Internationales". RCADI, ۱۹۳۹, II
۹. Harri, sTrrerT, The low of TorTs, Fifth ed. BuTterworThs. ۱۹۷۲ London
۱۰. Katzmen, Kenneth: Congressional Research Service: Iran sanction. ۱۳ June. ۲۰۱۳
۱۱. Lauterpacht, op.cit
۱۲. Le ROBERT, Dic. Alphanétique et Analogique de la Langue Française, par PAUL ROBERT, T.۳, ۱۹۸۱
۱۳. mixed properties of Accounts
۱۴. NML CAPITAL, LTD. V. BANCO CENTRAL DE LA REPULICA ARGENTINA .
۱۵. Perrenoud, Régime des Privilèges et Immunités Des Missions Diplomatiques étrangères et des Organismes Internationaux en Suisse, Lausanne, ۱۹۴۹
۱۶. Random House Dictionary of the English Language, ۱۹۸۷, par. ۱
۱۷. ReporT of Ad Hoc committee on JurisdicTional Immunities of sTaTes and their propert Y.G.A official Recatrds, ۵۷ session, supplement No. ۲۲(A/۲۲/۵۷).
۱۸. Reuters, Thomson: No claim To original U.S. Government Works. [NMI Capital. LTD. V. Banco Central De La Repulica Argentina].. ۲۰۱۱

١٩. Terrorism Risk Insurance~ Act (TRIA)
٢٠. www.fas.org/sgp/crs/Mideast/Rs٢٠٨٧١.pdf. ١٢-August-٢٠١٣.
٢١. www.law.cornell.edu/uscode/text/١٦١٠/٢٨/. ١١-August-٢٠١٣.
٢٢. www.law.cornell.edu/uscode/text/١٦١١/٢٨/. ١١-August-٢٠١٣.
٢٣. www.Opiniojuris.org/٠٦/٠٩/٢٠١٢/legislative-fixes-to-the-problem-of-executing-terrorist-judgments-against-iran/ ١٢-August-٢٠١٣.
٢٤. www.un.org/low/iLc/Reports/١٩٩٩/English/chop٧.htm.

DO NOT COPY

DO NOT COPY